

AGUILÓ, Cosme (2002): *Toponímia i etimologia*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 330 p. (Biblioteca Miquel dels Sants Oliver, 18).

Si un toponimista destaca amb relleu singular a les Balears, aquest és Cosme Aguiló; sobretot si valorem, al costat de la vessant sincrònica, especialment la diacrònica. I no m'empeny a aquest judici l'amistat que ens uneix de temps enrere, sinó una mirada objectiva a la seva obra i a la seva manera de treballar. Aguiló va obrir la seva escrutadora curiositat primer al món de les relíquies prehistòriques, a la recerca de les nostres atàviques arrels, per acostar-se aviat a les meravelles de la llengua, en especial de l'àmbit balear, però sempre lligant el fet estudiat amb els congèneres de la resta del domini català i obrint fronteres dins el perímetre de la Romània. Ben aviat va voler posar unes bases sòlides, científiques a la seva inquietud natural i, ja doblats els vint-i-cinc anys, va cursar Filologia Catalana a la Universitat de les Illes Balears, estudis que va coronar amb notes excel·lents. Qualque professor degué sentir-se incòmode davant la presència d'un alumne posseïdor d'un cabal de coneixements tan ampli.

La seva curiositat humanística i el seu respecte a la natura l'han duit a estudiar amb amor arbustos, fruites, peixos, ocells, bolets, etc., criatures que coneix sobre el terreny i que han estat objecte de les seves mirades per recollir i salvar els seus noms i arribar a la seva entranya lingüística. L'*Atlas ornitoniímic de les Balears*, que està a punt de concloure en col·laboració amb Antoni Mestre, és una mostra eloqüent d'aquesta inquietud.

Però, dins l'interès per la llengua, és la toponímia el tema que més l'atreu. Està preparant una tesi doctoral sobre els noms de lloc del terme de Santanyí i es Llombards: les més de sis mil unitats

arreplegades, antigues i modernes, són objecte d'atenta classificació, descripció acurada i estudi diacrònic aprofundit. Ja queden enrere saborosos fruits en aquest terreny que mostren el domini clar del tema com són els diversos reculls toponímics de les costes de Campos, Lluçmajor i Felanitx, així com els mapes de l'arxipèlag de Cabrera i dels illots de les Pitiüses, on excel·leix com a expert cartògraf, escrupolós a més en la fidelitat als noms elencats. I ara ens obsequia amb un nou llibre que és un aplec de trenta-cinc articles, publicats sovint en revistes locals, poc accessibles, que aborden temes de toponímia balear; alguns són objecte d'addicions i qualque punt és objecte de rectificació —fruit de l'aparició de nous documents—, com correspon a l'honradesa d'un bon científic. Es tracta d'articles generalment de poca extensió, però d'una gran densitat, on sempre es demostra alguna cosa o es fa una aportació d'interès. Ben lluny dels qui gasten energies en disquisicions etèries o en propostes exemptes d'originalitat.

Són diversos els valors metodològics del seu treball. En primer lloc, voldria insistir en l'estret contacte que manté amb la natura, per a la qual reclama una defensa ecològica i que observa atentament, amorosament. Aquesta observació és una regla d'or del toponimista que s'aventura a trobar l'origen d'un nom de lloc o la seva motivació semàntica; així, per al topònim *Cala Sequer*, que a primera vista hom podria relacionar amb un sequer de figues o albercocs, Aguiló troba una bona explicació en l'estructura de les parets de la cala, esquitxades de forats, possibles "aixoplucs naturals d'eixams silvestres" (p. 125-126). Aquesta connexió i vivència del paisatge el porta a relacionar el *Torrent de Pareis* amb *parais*, però no com a "lloc sota cobert de la nau on es dormia", com havia fet Coromines, sinó vinculat a una idea de benestar, de glòria. L'experiència personal el convida a creure en la bondat de la seva interpretació:

Particularment, i perquè he recorregut diverses vegades el lloc del torrent en qüestió, em sent inclinat a creure que qui li va donar nom més tost tenia present el lloc dels benaventurats i no l'estança interna d'una nau, per molt pregona que aquesta sigui. Qui s'hagi aturat una estona a l'ombra de les parets de s'Entreforc, o qui s'hagi endinsat una mica cap al carrerany de sa Fosca, durant els breus instants que el sol penetra entre la delicada vegetació que penja pels penyals, difícilment pot defugir la sensació de trobar-se en un lloc deliciós, en un irrepetible escenari d'un conte de fades (p. 80).

Interpretació reforçada amb altres topònims escatològics, el congènere de Barberà del Vallès i la manca d'article que delata la seva antiguitat. Un altre exemple ens ofereix el mot *curria* del top. *Punta de sa Curria*, probable regressió de *corriola*, que designava a l'època medieval una 'poliça de grans dimensions per a pujar la pedra extreta de la pedrera de la costa'; efectivament C. A. ha descobert dos norais on atracava l'embarcació destinada a carregar aquelles peces. Per a il·lustrar el canvi d'accent, addueix els casos paral·lels del mall. *nuvía*, *llupía*, *gubía*, pop. *furía*, estratègia comparativa que és practicada sovint.

Un altre aspecte molt present en el treball de C. A. és el recurs a una doble informació: la documental i la de la llengua viva, dos pilars clàssics de la investigació etimològica, sigui de topònims, sigui de noms comuns. Ho expressa bé l'autor:

L'autora [...] ha esquinçat soles de sabata trescant el territori, que és així com cal complementar els treballs d'arxiu, o, potser més ben dit, amb recerques de documents escrits s'han d'ampliar les observacions prèviament documentades sobre el paisatge (p. 283).

Per a les fonts documentals, poua en historiadors balears de gran fiabilitat, com són Bartomeu Font, Ramon Rosselló o Isidor Macabich. I així el *Comen*, muntanya de Bunyola, preciosa relíquia romandalusí del llatí *CULMEN*, rep el suport escrit de quatre documents del s. XIII; el mateix passa amb *es Llombards*, procedent d'un cognom *Llombard*.

L'altre canal d'informació és el testimoni viu dels parlants. He acompanyat C. A. en una enquesta puntual i vaig poder comprovar *in situ* les excel·lents condicions que ell reuneix per al treball de camp: manera de presentar-se a l'informador, estratègia interrogativa, naturalitat en la direcció

de la conversa. Ell és conscient que, per a obtenir una informació completa, cal interrogar diversos subjectes i tenir en compte les variants que poden ajudar a la correcta interpretació; així, per a l'estudi sobre *n'Enciola*, interroga vint informants; per al des *Peregons*, divuit (*4 es Peregons, 7 es Esperegons, 3 es Pregons, 1 es Progons, 1 es Pedregons, 1 es Espedregons, 1 es Espigons*). En el cas de topònims de vitalitat lànguida o a les portes de l'obsolescència, de vegades només un sol parlant n'és el testimoni, com en el cas de *Comen* (p. 284) o en el de *s'Espalmador*, per al qual un informador precisa que s'aplicava a una platja d'aquest illot, la Playa de s'Alga, per a estendre's després a tot l'illot (p. 61). És per això que declara la urgència de recórrer als informants, generalment propectes, de la costa, perquè, mancats els seus topònims de documentació, aquells són els únics que poden transmetre'ns dades.

Un altre vessant de la manera de treballar de C.A. és la constant comparació amb fets paral·lels d'altres àrees dialectals o d'altres llengües que poden reforçar la proposta interpretativa. Vegeu, per ex., les dissimilacions del tipus *parillo* (< *palillo*) (p. 145) o els congèneres italians de *s'Espalmador* (p. 63), o els sards de *Cugulutx* de Sant Joan (p. 232).

Les aportacions que C. A. fa a l'aclariment etimològic de topònims baleàrics són ben substancials i encertades. Alguns dels seus estudis ens fan remuntar el topònim en qüestió a èpoques ben reculades: *es clot de Serinyana* deu ser el descendent de (VILLA) SERENIANA i constituïria el primer cas conegut de supervivència a Mallorca del nom d'una vila romana (p. 71); *Comen*, nom antic d'una muntanya de Bunyola i avui d'un sementer d'aquest terme municipal, seria un bell naufrag del llatí CULMEN 'cim', conservat a través del romanç prejaumí (p. 284-285); *sa Bastida* (Alaró) i *es puig de s'Envestida* (Felanitx) serien "testimoni desfigurat d'un assentament de l'exèrcit catalanoaragonès que conquerí Mallorca en el segle XIII" (p. 140).

Altres treballs interpreten topònims que són ecos de les llegendes creades entorn de diversos fets o personatges de la història insular: *sa potada des Cavall* (Esporles) al·ludeix a la suposada empremta que deixà la cavalleria del rei en Jaume i *sa Cepegada des Gegant* (Llucmajor), a la incisió deixada a la cresta de la muntanya per un ésser fabulós, origen de dues rondalles.

La sagacitat de l'autor el porta a projectar nova llum sobre anteriors interpretacions etimològiques. L'antroponímia li obre les portes de la claror diacrònica: la possessió de *sa Barrala* (Campos) no conté un topònim preromà sinó que és la feminització del cognom *Barral*: la dona de Pere Barral esdevingué una Barrala; *es Llombards*, com hem dit, està en relació amb el llinatge Llombard; *es Gomeles* no és nom aràbic, com podria semblar, sinó que és una variant de *es Gomiles*, testificat des del s. XIII. Aquest tipus de designació toponímica d'article + cognom es reforça amb altres casos (*es Baulenes, es Moreis, es Riquers*, etc.).

Les propostes més d'una vegada rectifiquen les anteriors d'investigadors tan competents com J. Coromines, a qui no hem de negar ni un àtom del seu talent i erudició: *es Estells* seria un augmentatiu de *estella*, com *boll* ho és de *bolla*; *s'illa de Casteví* no tindria res a veure amb *gasta vi* ('beu vi') sinó amb un governador d'Eivissa, Joan de Castellví; *s'Espalmador* no és una modificació d'**Espart Major*, sinó simplement un lloc on s'espalmaven embarcacions.

Alguns topònims han estat abordats des de diversos flancs per especialistes diversos, però sense fortuna. Ha estat C. A. qui n'ha desvelat el misteri, ço que fa ben meritòria la seva feina. Em referesc a *es Vedrà*, illeta al sud-oest d'Eivissa, de 380 m. d'elevació, i a l'illot veí, *es Vedranell*; rebutja amb raó els ètims VETERANU 'soldat vetarà', *VITRARU, un derivat de VITRU, pels reflexos brillants de les ones, *(FUNDUM) PETRANUM 'de terra rocós', VERATRARE 'lloc de baladres', i —acompanyat per mi mateix— proposa VETERANU, però ara amb el sentit de 'terres deixades de cultivar' i, a més, aplicades a les terres de la costa situades enfront des Vedrà al qual s'hauria estès el topònim generat a Eivissa.

Sabem que la bona etimologia és història de la paraula i que, tant com l'evolució fonètica, interessa la semàntica, aspecte que no descuida el nostre autor. És així com les peces de terra anomenades *sa Vela* obeeixen a una metàfora diferent: les que tenen forma rectangular s'han comparat amb una vela de molí i les triangulars, amb la vela marina (114-115). *L'Imperial*, l'illeta més sin-

gular de l'arxipèlag de Cabrera, s'anomena així per haver estat considerada una 'illa majestuosa, sobirana' (p. 167-170).

Em deixo moltes altres contribucions etimològiques, totes ben valuoses; les que he resumit i valorat són solament un tast perquè el lector encuriós s'endinsi en aquest llibre, xop d'ensenyaments i de lectura amena, per tal de conèixer millor, amb guia segura, el tresor onomàstic balear. Un pròleg de Joseph Gulsoy, destacat catalanista canadenc, col·laborador de J. Coromines en els seus diccionaris, subratlla les troballes de C. A. Uns apèndixs de noms de lloc i de persona faciliten la consulta dels temes estudiats i vint-i-vuit fotografies en color embelleixen i fan més atractiu el llibre.

Joan VENY
Universitat de Barcelona
Institut d'Estudis Catalans